

3. Ady Endre TÁJKÖLTÉSZETE

A pályakép vonatkozó mozzanatai: (csak vázlatosan)

A 19. század végének új hangot kereső magyar lírája Ady Endre (1877—1919) számára már előkészítette a talajt. Az új törekvések az ő költészetében teljesedtek ki első ízben: új korszak kezdetét jelöli irodalmunk történetében.

- Érmindszent (Észak-Erdély), apja kevés földdel rendelkező nemes
- 6 ujjal született ezért kiválasztottnak, táltosnak tartotta magát
- „bocskoros nemesség” - nemesi büszkeség, keresik a dicső ősoket (főleg öccse)
- Származás: nagyon fontosnak tartotta – hétszilvafás – gög! - Nagyság-tudat!!!! – Sem utódja... - Adyt tanítatják: a család lehetséges felemelkedésének útja
- Átmenet nemes és paraszt között: mindent tud a magyar földről, de az nem húzza le
- 1899 végén baráti tanácsra Nagyváradra kerül, lapoknál dolgozik
- Nagyvárad: igazi nagyváros
- Kávéházi beszélgetések – művelt emberekkel találkozik - rendszeres újságolvasás, tájékozottság
- 1903-ban Nagyváradra jön Diósi Ödönné Brüll Adél (Léda), Adyval egymásba szeretnek
- A Párizsban élő asszony pártfogásába veszi
- Botránys szerelem: Léda zsidó volt, férjes asszony, s idősebb Adynál
- 1904-ben Ady utána megy Párizsba - Baudelaire-t és Verlaine-t olvas Léda fordításában
- 1906 - megjelenik az első „igazi” Ady-kötet, az ÚJ VERSEK
- Az irodalmi élet középpontjába kerül
- vegyes fogadtatás: egyesek mellé állnak, a konzervatívok nem értik - a támadások elől Párizsba menekül
- Fontos témák: ugar, testi szerelem és pénz

FORDULAT ADY KÖLTÉSZETÉBEN: 1906. ÚJ versek

1906. februárjában megjelent Ady harmadik kötete, **Új versek** címmel, amit a **modern magyar költészet korszaknyitó** köteteként tart számon az irodalmi hagyomány. Az Új versek darabjai meglehetősen másképpen és másról szólnak, mint amihez a közönség hozzászólt. Rendkívüli hatása volt az olvasókra.

Az Új versek kötet darabjai már korábban napvilágot láttak napilapban vagy folyóiratban, s meglehetősen feltűnést keltettek. Ám **kötetbe rendezve hatásfokuk a sokszorosára növekedett.**

A kötet jellemzői **a szecessziós-szimbolikus kifejezőmód**, az erős képiség, a megszokott környezetükből kiemelt és **új** értelemben használt **szavak**, kifejezések használata. Új szavakat alkot (kötőjel, nagybetű), újszerű jelzőhasználat.

A **versritmust is megújítja** – természetesnek ható ritmust alkalmaz, verselés szimultán, de eltér a kötöttségektől.

Az Új versektől (1906) Ady mindenkor nagy gondot fordított arra, hogy **ciklusokba** rendezze verseit és megszerkessze verseskönyveit. **A példát föltehetően Baudelaire-től** kapta, a kötet élén elhelyezett bemutatkozó vers ötletét is: A romlás virágai (1857) költője is az olvasóhoz fordult kötete bevezető versében. Az Új verseket Ady **Lédához írt ajánlással** látta el. A kötetnek **külön nyitó- és záróverse van: A Góg és Magóg fia vagyok én.... Kezdetű és az Új vizeken járok című. Ezek a keretversek: ars poeticák.**

Az egyes **ciklusok** - melyek **tematikus egységet alkotnak** - önálló címet kapnak: **A magyar ugaron, Léda asszony zsoltárai, A daloló Páris, Szűz ormok vándora**. A ciklusok címei tartalmi és hangulati szempontból átfogóak. **A címadó és kulcsversek a ciklusban mindig kitüntetett helyen szerepelnek: nyitó vagy záró helyzetben, vagy a ciklus közepén.** Az Új versektől kezdve a vers-, **kötet-és cikluscímek három szóból** állnak. Ez megfelel a népmesei, mitikus, illetve a keresztény **számmisztikának**. Az Új versek című kötetben jelenik meg először **Ady jellegzetes stílusa**, itt alakulnak ki szimbolizmusának főbb vonásai.

A MAGYAR UGARON: magyarságkép

Az Új versek **legnagyobb visszhangot kiváltó ciklusa** a második, A magyar Ugaron volt. Ady nemzetet ostromozó indulata Széchenyiét idézte, a műveletlen magyar Ugar képe a Nagy Parlagét - de mintha közben megállt volna az idő! Verseiben a táj, **az ország: elátkozott föld**, amelyben minden és mindenki pusztulni kárhoztatott. Nem leírják, hanem **látomászerűen megidézik a tájat**: így pl. a magyar Ugar látványa néhány, erősen értéktelített, túlzásig ismételt-fokozott metaforára szorítkozik (elvadult táj, ős, buja föld, dudva, muhar, égig-nyúló giz-gazok, vad indák). A szöveg egyszerre képtelenségig túlzó és példázatos. A versbeli táj már csak ezért sem annyira a természeti, mint inkább a kulturális környezetet jelöli.

Korszaknyitó kötetének versei mind arról vallanak, hogy Ady művészi törekvésekben és életformában messze szakadt már a feudális maradványokkal terhelt falusi Magyarországtól, ennek szűk körű provincializmusától. Egy **újfajta, kritikai jellegű nemzetszemléletet, hazaszeretetet** tudatosított, amelyben egyszerre adott volt a szeretet gyöngéd és a bírálat indulatos érzése ugyanúgy, mint Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty vagy Petőfi verseiben. **Harca a szellem harca volt a szellemellenes korlátoltsággal szemben.**

Ez a keserű, támadó, nemzetostorozó indulat fejeződött ki az Új versek **legfontosabb**, a többi maga köré szervező ciklusában, A magyar Ugaronban.

A fiatal Kosztolányi így számol be Babits Mihálynak olvasmányélményéről 1906 februárjában kelt levelében: „Föltétlenül számoljon be arról is, mit tart a magyar-szidásról, a ‘Bús magyar ugar’-féle kifejezésekről, mely őt, a ‘nagyratörőt’ (ugyan hova a fenébe siet?) tönkretesz. Nekem viszket a tenyerem s fölpezsdül bennem ugyanaz a vér, mely nagyapám eréből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra. Mert vadmagyar, fájdalmasan magyar vagyok minden szociológiai tanulmányom ellenére is, s az is maradok...” Babits válaszlevelében a következőket olvashatjuk: „De a sok ízléstelenség között a legnagyobb kétségtelenül a magyar ugarra való szitkozódás. A témából van valami a levegőben - nálunk, ahol épp most oly csodálatos tisztán kristályosodik ki a haza eszméje körül való küzdelem. [...] Széchenyit tisztelem, mert szidja a magyart: Bokányit utálok. - Magamnak megengedném néha - mert (szintén minden szociológiai tanulmány ellenére - vagy következtében?) imádom a magyart - s ‘engem ér a lúg, ha fejét mosom.’ [...] Ó ez a föld nem a ‘lelkek temetője’ - itt nemcsak ‘gatyás, bamba’ társak vannak. Nem tudom, van-e másutt annyi csillogó szem, él-e, igazán él-e másutt annyi lélek, mint itt?”

Az Ugar jelképet Ady Széchenyitől kölcsönzi, akinél a parlag, a megműveletlen föld az elmaradottság kifejezője. Stilisztikai szempontból valójában egy metonímiát emel inkább allegóriává, mint többértelmű szimbólummá. A ciklus gondolati-tartalmi egységét az Ugar szinonimái adják (magyar mező, magyar róna, magyar puszta, Tisza-part, Hortobágy);

eszerint Magyarország az elmaradottság színtere, a tehetségek temetője, az értékek pusztítója, a reménytelenség és kilátástalanság földje.

TÁJ: látomásszerűen jelenik meg ezekben a versekben, a magyar sors szimbóluma

- MO: provincializmus, feudális maradványok
- Ady: harcolt a korlátoltság ellen - ezekben a versekben egyszerre adott volt a szeretet gyöngéd és a bírálat indulatos érzése. Harca a szellem harca volt a szellemellenes korlátoltsággal szemben.
- Magyar világ ↔ Párizs
- Párizs: luxus, gazdagság, szépség, fény, szabadság, kultúra szimbóluma: „Szép ámulások szent városa”, „embersűrűs gigászi vadon”
- Eszményített, idealizált kép
- Magyar világ ↔ a költészet világa/ feltételezett magyar őshaza
- Tájversek: belső táj, a belső lelki folyamatok a fontosak
- Alaphelyzet:
- Költői Én ↔ Külvilág (Ugar)
- ↓ ↓
- változik ↔ mozdulatlan marad
- ↓ ↓
- Mindkettő sorsszerű
- Az Ugar jelképet Ady Széchenyitől kölcsönzi = parlag, a megműveletlen föld az elmaradottság kifejezője

A HORTOBÁGY POÉTÁJA

A Hortobágy poétája (1906) az Új versek kötet A Magyar Ugaron c. ciklusának nyitó verse, így különösen hangsúlyos – programadó versként is felfogható. A magyar tehetség tragikus sorsának önarc képszerűen megrajzolt képe

Témája **a költészet lehetetlensége, vállalhatatlansága Magyarországon**. A címbeli **Hortobágy jelképpé** nő a versben. A pusztát, a kopárságot jelképezi szellemi értelemben is.

A másik jelkép a csorda - a közönségre utal: csorda-népek.

A poétát kínzó, költészetére ösztönző dolgok egyfajta rejtett ars poeticát képeznek: alkony, délibáb, halál, bor, nő. A vers tragikumát nem **a költészet** fogadtatása, hanem **meg sem születése** adja.

Az **ellentétekre épülő szerkesztésmód** uralkodik itt is: a szimbolikus jelentésű **művészportré s a durva környezet kontrasztja**. A kezdő ellentét a vers során fokozódva tér vissza, egyre inkább kiteljesedik. A „kúnfajta, nagyszemű legény” a többitől fajtában, külsőben, lélekben elütő művész: befelé élő, érzékeny lélek. Finom lelki rezdülések, méla vágyak kínozzák, a természet álomszerű, tünékeny jelenségei, az alkonyatok és délibábok elbűvölik, s **az élet mámorító, varázsos értékei foglalkoztatják** gondolatait. (Jellemző a századforduló sajátos életérzésére, értékszemplélettere, hogy a „csodaszép” fogalmában egy szinten helyezkedik el a halál, a bor, a nő). Mindezek megtermékenyítik a lelkét, **„virág” nő a szívében**. A művész rejtett belső életének rajzát felerősítik a vissza-visszatérő számneves túlzások (sok-sok, százszor, ezerszer) s a halmozások.

Az első versszakban már ott rejlik **az elkerülhetetlen bukás**. A taszító érzelmi töltésű „csorda” szó pusztá hangalakjával is és az ironikusan emlegetett „híres” magyar Hortobágy sejteti a vállalkozás lehetetlenségét: **itt nincs szükség ilyen emberre**. A csorda és a csorda-népek csak állati vegetációra képesek, a szívből nőtt szépség virág-voltát észre sem veszik: nem elpusztítják (hiszen ez „emberi” cselekvés lenne), hanem **„lelegetik”** Tragikussá színezi az ellentétet az önállósult két rímshó: **lelkét — lelegették**: a lélek szavára rímként az állati

durvaság válaszol. A művészet itt megsemmisül, senki sem tart rá igényt; a szent dalmok választékos szókapcsolata utal az elvetélt, elsikkadt lehetőségekre.

A „**piszkos, gatyás, bamba**” jelzők fokozásos halmozása erősödő ellenérzést, indulatot érzékeltet. A szemlélődő lírai hős cselekvővé válik, ez a cselekvés azonban a társakhoz és a környezethez való hasonulás: eltemeti a nótát, káromkodik vagy füttyörészik. Beteljesedett a **művész-tragédia**; a szépség, a dal elveszett a káromkodó, durva műveletlenségben. A Hortobágnak nem lehet poétája, illetve a poétasors itt az elnémulás. Ezt az élményt, a rossz helyre, meg nem értő közegbe került költő lelki szenvedéseit, az elhallgatás kínját évszázadokkal korábban már Janus Pannonius is átélte (pl. Egy dunántúli mandulafáról).

A vers meghatározó szervező elve: az ellentét.

Művész	↔	↔Durva környezet
Érzékeny		Érzéketlen csorda
Vágyak, varázsos értékek		Létszükségletek csak – bamba...
Alkotás ~ virág		Elpusztítják ~ leleleglik

Hatása az akkor elfogadott szemlélettel gyökeresen ellenkező látásmódban van. A romantikus, nagyszerű pusztá – lásd Petőfit – itt mint pusztító elem van jelen. A konvencionális (meggyökeresedett, megszokott) hazafiság arculvágása: „**minden más táján a világnak Szent dalmok lett volna belőle**”.

A MAGYAR UGARON -elemzés

A magyar Ugaron (1905) az Új versek kötet A Magyar Ugaron c. ciklusának **címadó verse**, így ez a vers is különös fontosságot kap. A vers meghatározó szervező elve itt is: **ellentét**. A költő szemében **a táj elátkozott föld**, ahol minden és mindenki pusztulásra ítéltetett. A ciklus címadó verse nem „tájleírás”, a szimbólumba átváltó metaforák sora nem vizuálisan elképzelhető konkrét tájat ábrázol, sokkal inkább belső látásunkat ragadja meg riasztó látomásként. Feszítő, cselekvésre izgató ellentétek találhatók a költeményben: az elvadult táj, a vad mező szemben áll az **ős, buja (termékeny), szűzi földdel**, a szent humusszal; a szépséget jelképező, illatával szerelmesen bódító **virággal** pedig a **dudva, a muhar**, az égig nyúló gízgázok, a vad indák kerülnek szembe. A képek és a jelzők egyrészt a nagy lehetőségekre, a **Föld gazdag termékenységére** utalnak, másrészt az elkeserítően kopár valóság, az **eldurvult, műveletlen föld** leverő élményét fejezi ki. A megélt ellentétbe ezért nemcsak a tiltakozó keserűség, hanem a kilátástalanság és a reménytelenség érzése vegyül. A versnek lefelé menő, **aláhulló kompozíciója** van.

Az **1—2. versszakban** még az egyes szám első személy, **a lírai alany**, az ébresztő, felfedező szándék **az aktív, a cselekvő** (gázolok, ismerem, lehajlok). Ezt jelzi a szépséget, a kultúrát, a virágot számon kérő hetyke, még magabiztos felkiáltó kérdés is.

A **3—4. versszakban** már az **Ugar válik cselekvővé**: az indarengeteg megmozdul, gyűrűzni kezd. A Föld alvó lelkét ébresztgető, virágot kereső s a régmúlt szépségeket idéző hős tehetetlen, béna rab lesz az indák fojtogató gyűrűjében. A halmozott alany (a dudva, a muhar, a gaz) s a fokozásos ige sor (lehúz, altat, befed—halmozott állítmány). A **vad mező végső győzelmét** fejezi ki: az **ugar-léttel** szemben a **virág-létre** vágyó lírai én (a költő, a művész) sorsa az aláhullás, a züllés, a közönségességben való elveszés. A süket csöndben a kacagó szél ironikusan kíséri a nagyra törő szándékok, merész álmok elbukását. A „föld alvó lelke” nem szabadult fel: **az elvetélt lehetőségek hazája maradt a magyar föld**.

A „művész”, a szellemi-lelki életet élő érzékeny ember helyzete, az albatrosz-sors a ciklus többi versének is a közös témája. A szó megszokott értelmében nem politikai költemények

ezek. Mindegyikben hangot kap a tiltakozó keserűség s a tehetetlenségből fakadó fogcsikorgató düh.

Vázlat:

I. szerkezeti egység:

1-2.vsz.: a lírai alany aktív cselekvő – ébresztő szándék.

Alkotás vágya ~ virág

Keresi a szépséget – felkiáltó kérdés a 2. vsz. végén

II. szerkezeti egység:

3-4.vsz.: Az Ugar válik cselekvővé

A költő sorsa: a züllés, a közönségességben való elveszés.

A merész álmok elbukása.

Lehetőségekre utal: szent humusz, a föld alvó lelke, régmúlt virágok illata.

A vers meghatározó szervező elve itt is: ellentét: ellentétpárok:

a fent és a lent, a mozgás és mozdulatlanság, a csönd és a hang, a virág és a gaz, a múlt és a jelen.

A TISZA-PARTON

Az Új versek (1906) kötet A magyar Ugaron ciklusának 5. verse

A vers meghatározó szervező elve: ellentét

1. VERSSZAK	↔	↔2. VERSSZAK
Gangesz partjai		Tisza-part
Jöttem		Mit keresek?
Légiesség, könnyedség		Földhöz ragadtság, nehézkesség
Költőiség		Durva valóság
Egzotikum		Hétköznapias, vulgáris, profán
Múlt		JELEN
Álmok, megfoghatatlan érzések		Közvetlen érzéki kapcsolat: kínzó közelség élményei az érzékszervekre vetítve: látás (sivatag), hallás (lárma), tapintás (durva kezek), ízlelés (vad csókok)
JELENTÉSE A Gangesz partja Adynál a keleti származást jelenti (konkrét és átvitt értelemben is a magyarságét és a költőét), így titokzatos, meseszerű világot idéz.		JELENTÉSE Baljós fogalmak, szószerkezetek utalnak a gyűlöletes, elmaradott, durva, érzéketlen, tehetségtelen feudális Magyarországra

Értelmezési lehetőségek:

a) A művészet és a hétköznapi valóság konfliktusáról szól a vers.

b) Az egyéni és a társadalmi életérzés ütközik; a személyes lét a felelősségvállalás kényszere miatt társadalmivá tágul.

c) Az idegenből jött (világlátott, MÉGIS magyar) egyéniség és a gyűlöletes, provinciális, tudatlan feudális Magyarország konfliktusáról szól a vers. Újra tudatosodik a „magyar Ugar” képzelet más szimbólumokkal kifejezve.

Tehát: nem csupán a tespedt, sivatag-szerű Magyarország és a modern személyiség konfliktusáról van szó, hanem a MŰVÉSZET és az ÉLET elvont konfliktusáról is. A kínzó valóságos (élet-szerű) emberi világ és az érzékeny, Művész kényszerű találkozásai bántják (megölik) a művészt, de nem ölhetik meg a művészetet. Társadalmivá tágul így az egyéni életézés és „dráma”.

A kettős (ambivalens) létezési módot (valóságos/hétköznapi – és művészi/ünnepi) a költemény ritmusa is jelzi: nyugtalanságot és határozottságot egyszerre sugall.

VÖ: Janus Pannonius: Egy dunántúli mandulafáról

A SZAJNA PARTJÁN

A daloló Párizs című ciklus (Új versek kötet) záróverse

A vers meghatározó szervező elve itt is: ellentét – a költő személyisége megosztott. A személyiség teljességét csak a halálban képes megtapasztalni: „Két életet él két alakban/ Egy halott.”,

Szajna	↔	↔Duna
Itt él a Másik		Viszonyítási pont: költői én hazája
Pozitív képek és kifejezések		Negatív képek és kifejezések

KITEKINTÉS:

A tájversekben tudatosan ellentételezi Petőfi Alföld-képét (a magyar táj „aranykalással ékes rónaság”), Vajda János látomás-lírájához kapcsolódik, de mindenképpen új jelképiség, jelentés kapcsolódik a tájhoz. Nem a szépség jelenik meg ezekben a versekben. A magyar táj elátkozott vidék, halálszagú róna, a népek kalodája, csak gyom, dudva terem rajta. A költő azért ábrázolta ilyen módon a magyar tájat, hogy ráirányítsa a figyelmet az ország elmaradottságára.